

*І. О. Конопльова,
викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА УКРАЇНИ (ДО ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ РЕГІОНУ У КОНТЕКСТІ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС)

Із метою визначення ефективних інструментів управління економічними процесами Закарпатської області торгівельного характеру і використання зовнішньоекономічних переваг регіону після вступу України в Європейський Союз (ЄС) у статті визначено місце та питому вагу України та області у світовій торгівлі, проаналізовано стан та динаміку зовнішньої торгівлі товарами і послугами, головним чином, з державами — членами ЄС за такими показниками, як обсяг, експорт та імпорт, географічна та товарна структура, інвестиції зовнішньоекономічної діяльності, а також наголошено на негативних та позитивних тенденціях зовнішньої торгівлі.

Aimed at defining effective instruments of managing the economic processes of trade nature in Zakarpatska oblast and using foreign economic advantages of the region after Ukraine's entering the European Union (EU), the place and share of Ukraine and the oblast in the world trade are defined, condition and dynamics of foreign trade of goods and services, mainly with Member States of the EU in view of such indicators as volume, exports and imports, geographic and goods structure, investments of foreign economic activity are analyzed as well as negative and positive tendencies of the foreign trade are stressed in the article.

Ключові слова: зовнішня торгівля, управління економічними процесами, Україна, Закарпатська область та держави — члени ЄС.

Key words: foreign trade, management of economic processes, Ukraine, Zakarpatska oblast and Member States of the EU.

ВСТУП

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації економічного життя, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, не дозволяють залишитися жодній країні світу осторонь міжнародної торгівлі. Характерним є залучення до цієї форми міжнародних економічних відносин не лише країн, а і регіонів, що дає змогу їм не тільки зекономити ресурси від використання власних конкурентних переваг, а і значно підвищити соціально-економічний розвиток.

У контексті вступу України в Європейський Союз (ЄС) надзвичайно актуальним є дослідження економічних процесів торговельного характеру, виявлення їх тенденцій, аналіз існуючих інструментів управління даними процесами та розробка пропозицій щодо їх удосконалення, враховуючи європейські стандарти управління.

Багато зарубіжних та українських дослідників займаються проблематикою ролі зовнішньої торгівлі у соціально-економічному розвитку країни та

регіону. Серед українських вчених слід виділити Василенка Ю.В., який розглядає чинники, моделі та тенденції зовнішньої торгівлі України [1], Колосову Ю.В., яка досліджує механізм розвитку та управління зовнішньою торгівлею України [2], Вінніка С.Ф., який приділяє увагу питанню процесу становлення та розвитку безмитної торгівлі в Україні [3] та ін. Американські вчені Р. Лоренс та Дж. Моавензадех, а також європейські науковці Дж.Бланке та М. Хануз присвятили багато досліджень визначенню факторів, які сприяють або перешкоджають зовнішній торгівлі [4].

Новизною даного дослідження є аналіз торговельних відносин Закарпатської області як передумови визначення та застосування ефективних інструментів управління економічними процесами, що дозволить пов'язати негативний та посилити позитивний вплив на область, пов'язані зі вступом України в ЄС.

Метою статті є визначення тенденцій у зовнішній торгівлі області як регіону, який межує з чотирма державами — членами ЄС, а саме — Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Адже саме торговельні відносини відіграють значну роль в економічних процесах, які відбуваються на території регіону і визначають соціально-економічний розвиток області. Досягнення мети вимагало вирішення наступних завдань: здійснення аналізу стану та динаміки зовнішньої торгівлі області з країнами світу та, головним чином, з державами — членами ЄС за такими показниками, як обсяг, експорт та імпорт, географічна та товарна структура, а також інвестиції зовнішньоекономічної діяльності.

Під час здійснення дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, порівняння та узагальнення. Емпіричні дані було отримано зі статистичних джерел та розраховано на їх основі.

МІСЦЕ ТА ПИТОМА ВАГА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ ТОРГІВЛІ

Оскільки міжнародна торгівля відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку прикордонної області, важливим є визначення її місця у зовнішній торгівлі держави та насамперед у світовій торгівлі.

Здійснення аналізу статистичних показників зовнішньої торгівлі товарами і послугами Закарпатської області та України дозволяє стверджувати, що питома вага області в зовнішній торгівлі товарами України протягом 2005—2007 р.р. зростала, досягнувши у 2007 р. свого максимуму 2,33% по експорту та 2,56% по імпорту, незначною мірою зменшилась у 2008 р. Що стосується експорту та імпорту послуг, то питома вага області в загальноукраїнських показниках була в п'ять разів меншою за вищезгадані частки, хоча продовжувала зростати.

тати, склавши у 2008 р. 0,55% по експорту послуг порівняно з 0,43% у 2007 р. та 0,71% порівняно з 0,50% по імпорту [5, с. 258, с. 268; 6, с. 9; 7].

Результатом аналізу Звітів Світової організації торгівлі щодо основних торговельних потоків та торговельної політики країн-членів та спостерігачів "WTO Trade Profiles 2007" та "WTO Trade Profiles 2008" стало визначення місця та питомої ваги України у світовій торгівлі. Враховуючи частку Закарпатської області у зовнішній торгівлі України, було також обраховано питому вагу регіону у світовій торгівлі (табл. 1).

Так, місце України у світовому експорті та імпорті товарів зросло у 2007 р. на три позиції порівняно з 2006 р. і держава зайняла, відповідно, 49 та 42 місце. Позиція по експорту послуг є вищою за експорт товарів, а по імпорту — навпаки. Експорт та імпорт послуг також зріс у 2007 р. на дві позиції порівняно з 2006 р., займавши 40 та 45 місце. Україна знаходиться майже на рівні своїх сусідів держав — членів ЄС — Словаччини та Румунії — по товарам та незначною мірою випереджає їх по послугам. Питома вага держави у світовому сумарному експорті та імпорті товарів зросла у 2007 р. порівняно з 2006 р. і склала, відповідно, 0,35% та 0,43%, що, наприклад, у 27 раз по експорту та 17 раз по імпорту менше, ніж питома вага Німеччини. Питома вага у світовому експорті послуг була більше за питому вагу товарів, склавши 0,41%, та менше ніж імпорт товарів — 0,35% [8, 9].

У свою чергу питома вага Закарпатської області у світовому експорті та імпорті товарів збільшилась у 2007 р. порівняно з 2006 р. більшою мірою, ніж послуг. Хоча, на відміну від України, частка області у світовій торгівлі є більшою як по експорту, так і по імпорту послуг, ніж товарів, склавши у 2007 р. 0,0018% по експорту та імпорту послуг, порівняно з 0,0082% по експорту товарів і 0,0110% по їх імпорту [5, с. 258, с. 268; 6, с. 9; 8; 9].

Місце України, яке знаходиться поряд з сусідами державами-членами ЄС, які нещодавно приєдналися до цього угруповання, серед 182 держав-членів та спостерігачів СОТ є відносно високим, але держава значно відстає від країн "Старої Європи", США, Японії та Російської Федерації. Якщо в Україні питома вага у світовому експорті та імпорті товарів є відносно однаковою порівняно з питомою вагою послуг, то в Закарпатті у 2007 р. майже в 5 разів по експорту та в 6 разів по імпорту переважала питома вага товарів.

ДИНАМІКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ

Під час визначення ефективних інструментів управління торговельними процесами області або держави надзвичайно важливо чітко охарактеризувати стан та динаміку зовнішньої торгівлі товарами і послугами.

Таблиця 1. Місце та питома вага України і Закарпатської області у світовій торгівлі *

Країна	Місце у світовому експорті та імпорті товарів				Місце у світовому експорті та імпорті послуг				Питома вага у світовому експорті та імпорті товарів				Питома вага у світовому експорті та імпорті послуг			
	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт		Експорт, %		Імпорт, %		Експорт, %		Імпорт, %	
	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.
ЄС 25(2006р./27(2007р.))	20	20	20	20	20	20	20	20	16,40	16,44	18,14	18,38	27,30	27,70	24,03	24,01
Німеччина	1	1	2	2	3	3	2	2	9,20	9,51	17,32	7,43	6,12	6,25	8,27	8,12
Польща	30	28	26	21	30	28	33	31	0,91	1,00	1,02	1,14	0,74	0,87	0,68	0,79
Румунія	55	55	41	40	50	46	55	48	0,27	0,29	0,41	0,49	0,25	0,32	0,26	0,33
Словаччина	48	44	44	43	54	56	61	59	0,35	0,42	0,37	0,42	0,19	0,21	0,18	0,21
Угорщина	36	35	33	31	37	37	38	38	0,62	0,68	0,62	0,67	0,48	0,50	0,45	0,49
Російська Федерація	13	12	18	16	25	7	18	10	2,52	2,55	1,32	1,57	1,09	1,19	1,67	1,87
США	2	3	1	1	1	1	1	1	8,59	8,33	15,46	14,18	14,11	13,86	11,62	10,88
Японія	4	4	5	4	4	6	4	4	5,38	5,11	4,67	4,36	4,45	3,86	5,44	4,82
Україна	52	49	45	42	42	40	47	45	0,32	0,35	0,36	0,43	0,39	0,41	0,32	0,35
Закарпатська область	-	-	-	-	-	-	-	-	0,0056	0,0082	0,0076	0,0110	0,0014	0,0018	0,0018	0,0018

* За даними [5, 6, 8, 9]

Загалом динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами і послугами в області і в Україні протягом 2003—2008 рр. є позитивною. Однак у 2005 р. в області відбувся спад експорту у фактичних цінах порівняно з 2004 р. Таке незначне зменшення можна частково пояснити відміною із прийняттям відповідного закону у 2005 р. пільгових податкових та митних умов здійснення господарської діяльності та гарантій стабільності встановленого правового режиму функціонування в рамках спеціальної економічної зони (СЕЗ) "Закарпаття", створеної у 2001 р., та спеціального режиму інвестиційної діяльності у Закарпатській області, введеного у 1999 р. [11].

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами в області є від'ємним з 2003 р. за винятком 2004 р., коли коефіцієнт покриття імпорту експортом склав 1. Негативною є тенденція до його зменшення. Так, даний коефіцієнт у 2008 р. був рекордно низьким за період 2003—2008 рр. і склав 0,67, зменшившись майже в півтора рази порівняно з 2003 р. та вдвічі порівняно з 2000 р. В Україні від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі виникло у 2006 р. і згаданий коефіцієнт має також тенденцію до зменшення, склавши у 2008 р. 0,9 і зменшившись майже втричі порівняно з 2004 р., коли він досяг, як і в Закарпатті свого мінімального рівня за даний період.

Негативною тенденцією є відносна незбалансованість обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Якщо експорт послуг в Україні протягом 2003—2008 рр. був відносно стабільним і складав майже шосту частину загального обсягу експорту товарів і послуг, то в Закарпатті ситуація була і залишається критичною, де експорт послуг становив не більше 5,4%. Загальний обсяг імпорту послуг Україною та Закарпатською областю був протягом аналогічного періоду вдвічі меншим за експорт послуг. Слід зазначити в експорті та імпорті послуг позитивну тенденцію до зростання у 2008 р., коли їх питома вага після спаду майже зрівнялася з максимальними

показниками 2005 року і склала 14,9% та 7,2% — для України і 5,03% та 2,4% — для Закарпаття [5, с. 258, с. 268; 6, с. 9; 7; 10, с. 20].

ГЕОГРАФІЧНА ТА ТОВАРНА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

При визначенні географічної структури зовнішньої торгівлі товарами Закарпатської області нами було здійснено розподіл торговельних потоків між окремими країнами та їх групами як за організаційною, так і за територіальною ознаками. В результаті аналізу було виявлено, що основними торговельними партнерами Закарпатської області є країни — члени ЄС.

Так, їх питома вага у загальному експорті товарів області залишалася сталою протягом 2003—2008 рр., а також у порівнянні з 2000 р., і становила більше 92% від загального експорту до усіх держав, за винятком 2004 р., коли експорт у ЄС зменшився до 82,71% за рахунок збільшення експорту до США виключно у цьому році до 12,88% порівняно зі звичайним 1%. Що стосується експорту та імпорту товарів до та з країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), їх питома вага у загальному обсязі товарів області перебувала протягом 2000 р. та 2003—2007 рр. на низькому та стабільному рівні, коливаючись в межах 2,89—4,27% загального експорту товарів з лівовою частиною Російської Федерації. Що стосується імпорту, то його показники у 2007 р. порівняно з 2000 р. зменшились вдвічі, відповідно, з 3,72% до 1,36%.

Імпорт з країн ЄС у порівнянні з іншими державами становив у 2000 р. та протягом 2003—2006 рр. понад 80%, а у 2007 р. досягнув 91,57% від загального імпорту товарів області. На тлі нетипового зростання частки імпорту з країн СНД до 5,55% у 2008 р. за рахунок зростання імпорту з Білорусії майже в 15 разів та з Росії у 2 рази порівняно з 2007 р., питома вага імпорту з країн ЄС зменшилась у 2008 р. до 81,21%. На цьому фоні у 2008 р. імпорт

з країн СНД вперше перевищив експорт. Негативним явищем стала поява з 2003 р. негативного торговельного балансу з країнами ЄС та постійне зменшення коефіцієнту покриття імпорту експортом, який склав у 2008 р. 0,73% [6, с. 25—27, 31—35; 10, с. 49—51; 12, с. 224—225].

Що стосується України, то географічна структура зовнішньої торгівлі товарами є збалансованою. Так, по експорту на 2008 р. країни ЄС становили 27,06% (рекордно низький показник за 2003—2008 р.р.) і країни СНД — 35,55%, а по імпорту — 33,75% та 39,25%, відповідно. Протягом 2003—2007 р.р. мала місце тенденція до зменшення експорту до ЄС і зростання імпорту з ЄС, яка у 2008 р. продовжилась по експорту, але показник по імпорту з ЄС зменшився до рівня 2005 р. [5, с. 258—262; 7].

Головними торговельними партнерами України серед країн ЄС як по експорту, так і по імпорту є Німеччина, Польща та Італія, а серед країн СНД — Російська Федерація.

Що стосується головних торговельних партнерів Закарпатської області, то їх можна охарактеризувати як постійні, оскільки протягом 2003—2008 р.р. та у порівнянні з 2000 р. лідерами по експорту та імпорту залишались Угорщина, Австрія, Німеччина та Італія і, на додаток, Словаччина по експорту та Чехія по імпорту (рис. 1).

Безперечною країною-лідером у торгівлі Закарпатської області протягом 2003—2008 р.р., куди спрямовувалась найбільша частка експорту області, залишалася Угорщина. Слід зазначити, що питома вага експорту Закарпатської області до Угорщини у загальному експорті України в цю державу зросла втричі порівняно з 2003 р. і склала у 2007 р. майже половину 47,3%, а імпорту — відповідно, 42,2%, і незначною мірою зменшилась у 2008 р. до 44,80% та 31,94%.

Про сталість торговельних зв'язків з Угорщиною свідчить факт, що з 2003 р. країна займала друге місце в імпорті області, поступаючись незначною мірою Чеській Республіці і випередивши її у 2007 р., отримавши питому вагу в імпорті з країн ЄС у розмірі 36,85% порівняно з показником у 22,79% Чехії, хоча вже у 2008 р. Чехія повернула свої провідні позиції з показником у 27,20%. Насторожує факт зменшення коефіцієнту покриття імпорту експортом у 2007 р. майже удвічі порівняно з 2003 р., відповідно з 2,15 до 1,49 у 2008 р. [6, с. 25—27, 31—35; 10, с. 49—51; 12, с. 224—225].

Оснoву товарної структури експорту до Угорщини, який у 2007 р. та 2008 р. склав половину загального експорту області, складають електричні машини та устаткування з питомою вагою трохи більше 85% у загальному експорті до Угорщини. Дана група товарів, збільшившись у 2008 р. більше ніж удвічі порівняно з 2005 р. як по експорту, так і по імпорту, займає домінуюче місце і в імпорті з даної краї-

ни з питомою вагою майже у 80% [10, с. 69].

Серед головних торговельних партнерів області слід також відмітити Австрію та Німеччину. Експорт до цих країн є майже вдвічі меншим, ніж до Угорщини і, незважаючи на зростання вартісних показників, зменшився у 2008 р. вдвічі порівняно з 2005 р. та в чотири рази порівняно з 2000 р., склавши 9,40% та 7,90%. Німеччина залишається також одним з найбільш важливих партнерів і в імпорті області, зайнявши у 2006—2008 р.р. третє місце після Чехії та Угорщини, коливаючись в межах 7,90—9,54%. Питома вага імпорту з Австрії порівняно з 2005 р. у 2008 р. зменшилась майже на третину, склавши 4,88%. Слід зазначити, що з Німеччиною, на відміну від Австрії, існує негативний торговельний баланс.

Оснoву товарної структури експорту товарів до Австрії у 2007—2008 р.р., а саме по його третині, становили іграшки та ігри, а також електричні машини та устаткування, питома вага яких має тенденцію до зростання. У товарній структурі імпорту переважали електричні машини і устаткування, питома вага яких теж мала тенденцію до збільшення і у 2008 р. склала трохи менше половини загального імпорту з Австрії. Про важливість такого торговельного партнера як Австрія для Закарпатської області свідчить і той факт, що експорт до цієї країни протягом 2005—2008 р.р. займає п'яту частину експорту України до цієї країни та майже десяту частину імпорту. Що стосується Німеччини, то питома вага області в експорті та імпорті за аналогічний період коливалася в межах 5% [6, с. 25—27, 31—35; 7; 10, с. 49—51; 12, с. 224—225].

Оснoву товарної структури експорту товарів до Німеччини становили такі групи товарів як одяг текстильний та інші готові текстильні вироби, питома вага яких зменшилась порівняно з 2005 р. вдвічі і у 2008 р. склала, відповідно, 24,92% та 16,69% загального експорту до Німеччини. Імпорт наземних транспортних засобів, крім за-

лізничних, становив більше третини імпорту у 2007—2008 р.р., збільшившись порівняно 2005р. майже вдвічі.

Важливим торговельним партнером області залишається Італія, хоча її питома вага, не зважаючи на зростання вартісних показників, в експорті області зменшилась порівняно з 2003 р. у півтора рази та в імпорті — у два рази, склавши у 2008 р. 5,39% по експорту та 5,10% по імпорту. Питома вага виробів із шкіри у структурі експорту до Італії коливається в межах 30% протягом 2005—2008 р.р. У товарній структурі імпорту присутня тенденція до збільшення імпорту котлів, машин, апаратів і механічних пристроїв, питома вага яких у 2008 р. склала 21,44%, збільшившись на третину порівняно з 2005р.

Відмінністю у п'ятірці лідерів-країн експортерів та імпортерів області є Чеська Республіка та Словаччина. Чехія займала провідні позиції в імпорті області протягом 2003—2008 р.р., досягши свого піку 28,53% у 2006 р. і поступившись виключно у 2007 р. Угорщині, зайнявши 22,79%. Крім того, імпорт Закарпатської області з Чеської Республіки при незначній питомій вазі в експорті не більше 2,5% протягом 2003—2008 р.р. займає чільне місце в загальному імпорті України з цієї держави, питома вага якого порівняно з 2003 р. зросла майже на третину і склала у 2008 р. 30,68%. Товарна структура імпорту з Чеської Республіки залишається незмінною протягом 2005-2008 р.р., $\frac{3}{4}$ якого становить імпорт наземних транспортних засобів, крім залізничних, а $\frac{1}{2}$ — котлів, машин, апаратів та механічних пристроїв.

Стійку тенденцію до зростання в останні роки, з точки зору питомої ваги експорту у країни ЄС, а саме, майже у два рази порівняно з 2003 р. має експорт до Словаччини, склавши у 2008 р. 9,09%. Саме Словаччина у 2007 р. зайняла друге місце в загальному експорті до країн ЄС, поступившись лише Угорщині, а у 2008 р. — Угорщині та Німеччині, що свідчить про зміну векторів торгівлі у бік країн-членів ЄС, які

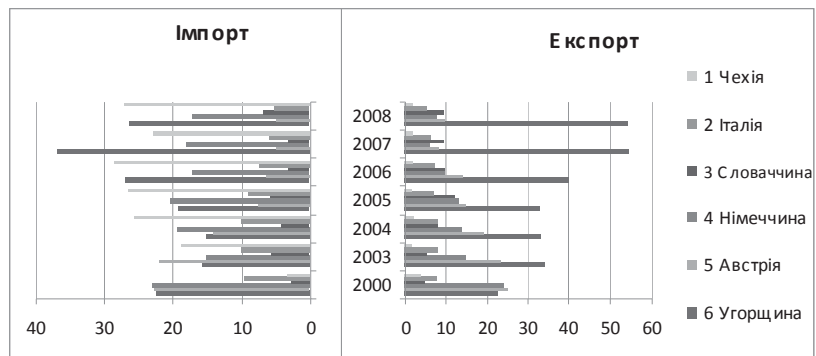

Рис. 1. Динаміка питомої ваги основних торговельних партнерів Закарпатської області у загальному товарообігу з ЄС, %

* (Розраховано за джерелами: [6, с. 25—27, 31—35; 10, с. 49—51; 12, с. 224—225])

*Нумерація країн в легенді рисунка відповідає порядку їх відображення в межах кожного року у діаграмі

межують з Закарпатською областю. Зростання експорту області до Словацької Республіки позначилось і на питомій вазі експорту області в загальному експорті України, що зросла порівняно з 2003 р. вдвічі і склала у 2007 р. 15,04%, незначною мірою зменшилась до 11,28% у 2008 р. Імпорт області з цієї держави є доволі стабільним і продовжує займати вагоме місце в загальному імпорті України, склавши у 2008 р. 13,98%.

Основу товарної структури експорту до Словаччини складає експорт електричних машин та устаткування, питома вага якого у 2008 р. склала 61,07% порівняно з 44,06% у 2005 р. У товарній структурі імпорту тенденцію до зростання має імпорт наземних транспортних засобів, крім залізничних, склавши у 2008 р. 43,72%, збільшившись порівняно з 2005 р. у 7 разів, а тенденцію до зменшення — імпорт електричних машин та устаткування, який склав, відповідно, 17,06%, зменшившись вдвічі.

Незважаючи на те, що Польща не є головним торговельним партнером області, її частка у експорті до ЄС зростає щороку: з 1,07% від загального експорту до ЄС у 2000 р. до 4,65% у 2008 р., зайнявши шосте місце серед країн ЄС, куди спрямовується найбільша частка експорту. У свою чергу має місце негативна тенденція до зменшення коефіцієнту покриття імпорту експортом з 2,75 у 2004 р. до 1,03 у 2008 р. за рахунок збільшення імпорту з 1,67% від загального з ЄС у 2000 р., коли вона займала тринадцяте місце до 3,29% у 2008 р., зайнявши сьоме.

У товарній структурі експорту до Польщі протягом 2005—2008 р.р. більше половини займав експорт меблів, який має тенденцію до збільшення, склавши у 2008 р. 57,96% загального експорту до цієї країни. В імпорті переважали текстильні матеріали, які займали протягом 2005—2008 р.р. третину загального імпорту з цієї держави.

Слід зазначити, що негативним явищем є відносна відсутність торговельних відносин з Румунією. Хоча, слід зазначити, що експорт до цієї держави має також тенденцію до збільшення, вперше перевищивши 0,5% від загального експорту та імпорту з держав — членів ЄС у 2007 р., а у 2008 р. склав 1,36% по експорті та 0,88% по імпорту. Що стосується товарної структури, то експорт взуття до Румунії склав у 2008 р. 53,54% порівняно з 41,19% у попередньому році. По четвертій частині імпорту займав у 2007—2008 р.р. імпорт виробів з чорних металів та котлів, машин, апаратів і механічних пристроїв.

Слід зазначити, що серед головних торговельних партнерів області позитивний торговельний баланс протягом 2003—2008 р.р. існує з Угорщиною, Австрією, Словаччиною та з 2007 р. з Румунією, а негативний — з Німеччиною, Італією та Чеською Республікою.

Окрім країн ЄС, до важливих тор-

гівельних партнерів Закарпатської області слід також віднести Російську Федерацію. В експорті до Росії переважає експорт продуктів переробки овочів, плодів, питома вага яких склала у 2007 р. у загальному експорті 54,5%, зменшившись у 2008 р. по питомій вазі майже на третину. У 2008 р. спостерігалось зменшення вдвічі порівняно з 2005 р. та 2007 р. імпорту енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки до 19,74% за рахунок збільшення імпорту даної групи товарів з Білорусії. Має місце тенденція до зростання імпорту добрив, питома вага яких у 2008 р. склала 33,75%, збільшившись по питомій вазі майже втричі порівняно з 2005 р. Основу товарної структури імпорту з Білорусії складають енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки, питома вага яких у загальному імпорті склала 99,16% у 2008 р., збільшившись по питомій вазі вдвічі порівняно з 2007 р.

Експорт та імпорт до інших держав світу не перевищує 2%.

Традиційно серед міст та районів області найбільші обсяги експорту та імпорту товарів припадають на міста Мукачеве, Ужгород, Берегове, а також на Ужгородський та Виноградівський райони.

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ПОСЛУГАМИ

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації світового життя висувають на передній план, окрім такої форми МЕНВ як міжнародна торгівля товарами, також інтенсифікацію міжнародної торгівлі послугами. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами і послугами у Закарпатській області показав недостатній ступінь розвитку зовнішньої торгівлі послугами.

За період 2003—2008 р.р. обсяг експорту та імпорту послуг у фактичних цінах в області зростав, збільшившись у 2008 р. у вартісних показниках майже вдвічі, порівняно з 2007 р., склавши по експорті 64,64 млн дол. США, а по імпорту — 45,24 млн дол. США [6, с. 46, 52; 10, с. 61].

Левову частину в експорті та імпорті послуг займають країни Європи, питома вага яких в експорті протягом 2003—2008 р.р. коливалася в межах 68,84—83,28% зі своїм мінімумом у 2004 р. та максимумом у 2007 р., а в імпорті протягом 2004—2008 р.р. — майже 90%. На Австрію та Угорщину припадає найбільша частина експорту послуг. В імпорті послуг домінує Словаччина. Сальдо торговельного балансу з країнами Європи протягом 2003—2008 р.р. було позитивним, як і з усіма державами загалом [6, с. 48—51, 54—56; 10, с. 58—60].

Протягом періоду 2003—2008 р.р. на зовнішньому ринку послуг як в експорті, так і в імпорті переважали послуги транспорту та зв'язку, фактичні показники та питома вага яких мала тенденцію до збільшення, склавши у 2008 р. по експорті 86,3%

та по імпорту 51,3%. Це пояснюється наявністю мережі залізничного сполучення з сусідніми європейськими державами. Крім того, вагоме місце посідають також послуги автотранспорту та допоміжні транспортні послуги (з транспортного оброблення вантажів та складання і транспортно-експедиційні послуги) [6, с. 46; 10, с. 61].

РОЛЬ ДАВАЛЬНИЦЬКОЇ СИРОВИНИ В ЕКСПОРТІ ТА ІМПОРТІ ТОВАРІВ

Загальний аналіз товарної структури експорту області за період 2003—2008 р.р. та у порівнянні з 2000 р., враховуючи продукцію, виготовлену з давальницької сировини, яка протягом даного періоду складала не менше 58%, дозволяє зробити висновки, що вона характеризується трьома групами товарів з величиною питомої ваги у загальному експорті товарів у порядку згадування: товарами коду XVI згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), а саме: механічне обладнання; машини та механізми, електричне обладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку; XI. Текстиль та виробы з текстилю; IX. Деревина та виробы з деревини (рис. 2).

Питома вага даних груп товарів у 2008 р. склала майже 75,24%, не змінившись порівняно з 2000 р. Однак якщо у 2000 р. вони займали майже однакові частки у ньому, то з 2003 р. намітилася чітка тенденція до значного збільшення питомої ваги товарів коду XVI, зменшення товарів коду XI та значного зменшення товарів коду IX. Так, питома вага товарів коду XVI згідно з УКТЗЕД склала у 2008 р. 58,86%, збільшившись більше ніж вдвічі порівняно з 2000 р. та 2003 р.; товарів коду XI — 11,4%, зменшившись більше ніж вдвічі порівняно з 2003 р.; товарів коду IX — 4,98%, що у 3 рази менше порівняно з 2003 р.

Характерною особливістю експорту товарів, які займають найбільшу питому вагу в загальному експорті області, є домінування в ньому протягом періоду 2003—2008 р.р. продукції, виготовленої з давальницької сировини. Так, експорт такої продукції коду XVI становив не менше 70,53%, а коду XI — не менше 97%. Слід зазначити, що за період 2003—2008 р.р. експорт деревини та виробів з деревини здійснювався майже на 100% з власної сировини.

Товарна структура імпорту відрізняється від товарної структури експорту товарами коду XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання, які йдуть після товарів коду XVI та передують товарам коду XI. Основу товарної структури імпорту області протягом 2003—2008 р.р. складали товари коду XVI, які займали найбільшу питому вагу не менше 30% в імпорті області та мали стійку тенденцію до зростання, склавши у 2008 р. 41,19%

порівняно з 32,37% у 2003 р.

Для імпорту вищезгаданих товарів, які займають найбільшу питому вагу в загальному імпорті області, за винятком товарів коду XVII, характерна та ж сама тенденція, що і для експорту товарів, а саме — домінування в ньому імпорту давальницької сировини. Так, її питома вага в імпорті товарів коду XVI складала протягом періоду 2003—2008 р.р. не менше 40%, а коду XI — не менше 94%.

Протягом періоду 2003—2008 р.р. іноземна давальницька сировина і продукція, виготовлена з неї, залишалася вагомою статтею обласного експорту та імпорту товарів. Намітилась тенденція до зростання питомої ваги експорту продукції, виготовленої з давальницької сировини, та зменшення питомої ваги імпорту давальницької сировини. Так, її питома вага в загальному обсязі експорту була найбільшою у 2008 р., склавши 76% (або 928,2 млн дол. США) порівняно з 68,4% у 2003 р. Питома вага давальницької сировини в імпорті складала 42,37% (або 790,7 млн дол. США) у 2008 р., збільшившись майже на 15% порівняно з 2003 р. [6, с. 9—10; 10, с. 21].

Дані тенденції у товарній структурі пов'язані з діяльністю великих компаній, які розташовані на території СЕЗ "Закарпаття" та працюють на давальницькій сировині. Серед них слід назвати автомобільний завод ЗАТ "Єврокар", збудовані потужності якого дозволять випускати автомобілі методом дрібновузлового складання та повного циклу виробництва. Крім того, ТОВ "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед" виконують проект з виробництва та збирання компонентів для електронної промисловості та ТОВ "Флекстронікс" — проект з виробництва вузлів та виробів для електронної промисловості.

Слід зазначити, що глобальна фінансова-економічна криза значно вплинула на зменшення попиту на продукцію вищезгаданих компаній, що, відповідно, призвело у 2009 р. до зменшення імпорту давальницької сировини та експорту продукції, виготовленої з неї.

Таким чином, основу товарної структури експорту області, не беручи до уваги вищезгадану продукцію, виготовлену з давальницької сировини, складає така група товарів, як IX деревина та вироби з неї (більше 50% яких складають лісоматеріали оброблені, з яких половина експортується до Угорщини). З 2003 р. намітилась тенденція до зменшення питомої ваги експорту деревини та виробів з неї, яка складала у 2008 р. 4,98% порівняно з 6,93% у 2007 р., зменшившись порівняно з 2003 р. втричі. Зменшення питомої ваги даної групи товарів не означало зменшення фактичних показників, які протягом 2003—2008 р.р. коливалися в межах 58 383 (2005 р.) — 79521 тис. дол. США (2007 р.). У 2008 р. мало місце незначне зменшення фактичних показників, оскільки дере-

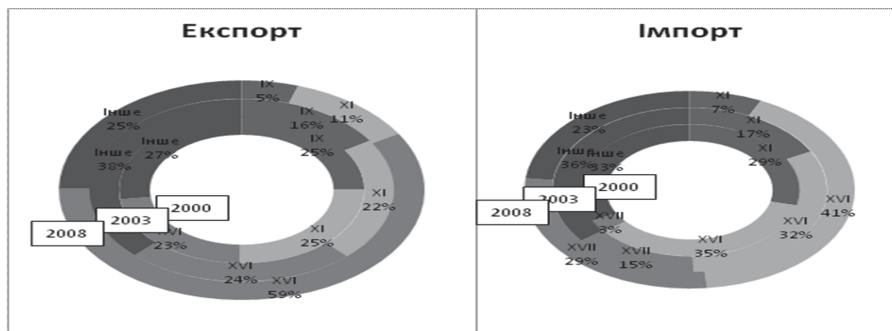

Рис. 2. Товарна структура експорту та імпорту товарів Закарпатської області у 2000 р., 2003 р. та 2008 р., % (Розраховано за джерелами: [6, с. 21—22, 36—37; 10, с. 52—56])

вина — це сировина, яка застосовуються в галузях, попит на продукцію яких страждає від глобальної фінансово-економічної кризи. Експорт деревини та виробів з неї значно обмежило введення у 2006 р. сертифікатів про походження, а також складність процедури їх отримання. У свою чергу, основу товарної структури імпорту області без обліку імпорту давальницької сировини становить така група товарів, як XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання. Імпорт транспортних засобів та шляхового обладнання мав тенденцію до зростання і склав у 2008 р. 28,58% порівняно з 25,48% у 2007 р. від загального імпорту області, збільшившись порівняно з 2003 р. майже вдвічі [6, с. 21—22; с. 36—37; 10, с. 52—56].

Що стосується України, то вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС складало у 2008 р. чорні метали — 28,9%, енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки — 8,2%, руди, шлаки та зола, — 7,7%. Основу товарного імпорту з країн ЄС складала механічне обладнання — 17,8%, наземні транспортні засоби, крім залізничних — 14,3%, електричні машини — 7,6%, енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки — 6,9%, полімерні матеріали, пластмаси — 6,5%. У загальному обсязі експорту товарів у 2008 р. найбільшу питому вагу займала частка чорних металів — 34,3%. У загальному обсязі імпорту — частка енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки — 26,7%, наземних транспортних засобів, крім залізничних — 13,3% [7].

ІНВЕСТИЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливе місце у соціально-економічному розвитку області відіграють інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. За 1994—2008 р.р. в економіку області залучено 355,8 млн дол. США, або в розрахунку на одну особу 286,9 дол. США у 2008 р. порівняно з 278,4 дол. США у 2007 р. в області та 636,5 дол. США по країні. Найбільший приріст іноземного капіталу мав місце у 2004 році — 62,7 млн дол. США порівняно з 10,5 млн дол. США у 2008 р.

[10, с.23; 13, с.10]. У свою чергу портфельні інвестиції становили не більше 0,5% від загального обсягу інвестицій.

Серед регіонів країни частка області у обсязі прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на 01.01.2008 р. становила найменший показник за 2000—2007 р.р., а саме — 1,2% [13, с. 10]. Тенденція до зменшення цього показника почалася у 2005 р., як наслідок прийняття закону про відміну пільг у СЕЗ та спеціального режиму інвестиційної діяльності. Як результат, область зайняла у 2007 р. найнижче за 2000—2007 р.р. 13 місце в країні за обсягом ПІІ порівняно з 9 місцем у 2003 р. та 10 місцем у 2004 р. та 2006 р. [13, с. 14—15].

Слід зазначити, що кількість країн, з яких надходять інвестиції, збільшувалася, досягнувши у 2008 р. 48 держав порівняно з 32 у 2000 р. Область не здійснює жодних ПІІ в зарубіжні країни [10, с. 23; 13, с. 14].

Крім того, в регіоні присутня позитивна динаміка зростання кількості суб'єктів, які беруть участь у міжнародному інвестиційному співробітництві. Їх загальна кількість на 01.01.2008 р. складала 825, з них — 283 підприємства з 100% іноземним капіталом, кількість яких збільшилася майже втричі порівняно з 2003 р., а решта 542 підприємства — з частковою участю іноземного капіталу, кількість яких збільшилася майже в півтора рази порівняно з аналогічним періодом [13, с. 15].

Протягом періоду 2003—2007 р.р. питома вага ПІІ з країн ЄС становила не менше 60% з загального обсягу ПІІ, досягнувши у 2007 р. 65,37%. Лідером серед основних країн-інвесторів ЄС в економіку області є суб'єкти Німеччини, ПІІ з якої разом з Угорщиною та Польщею у 2007 р. склали 107,8 млн дол. США, або 48% від загального обсягу ПІІ з ЄС та 31,2% від загального обсягу ПІІ, залишившись на такому ж рівні у 2008 р., склавши 31,05% від загального обсягу ПІІ. [10, с. 65—71; 13, с. 21—22].

У 2003—2008 р.р. найбільший обсяг інвестицій в розмірі не менше 80% було зосереджено на підприємствах промисловості, майже усі з яких спрямовувалися у переробну промисловість. Значними темпами зростали

інвестиції в таку галузь переробної промисловості як виробництво машин, електричного, електронного, оптичного устаткування та транспортних засобів, які склали на 01.01.2009 р. 95,3 млн дол. США, або 33,2% від переробної промисловості, збільшившись порівняно з попереднім роком на 13,7 млн дол. США. На 01.01.2009 р. значні обсяги інвестицій вкладено також в оброблення деревини та виробництво виробів з деревини — 54,7 млн дол. США (19% від переробної), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів — 39,9 млн дол. США (14%). На підприємствах сфери торгівлі, діяльності транспорту та зв'язку було зосереджено по 3,9% загального обсягу інвестицій, операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям — 3,7% [10, с. 24, 65—75; 13, с. 18].

Відповідно при наявності великої кількості інвестиційних об'єктів та можливостей для інвестування, потенціал області залишається використаним не повною мірою.

ВИСНОВКИ

Аналіз зовнішньої торгівлі товарами та послугами Закарпатської області дозволив виявити наступні тенденції, які мають місце у регіоні:

— питома вага області у світовому експорті та імпорті товарів значною мірою випереджає питому вагу послуг, що знаходить своє відображення у незбалансованості зовнішньої торгівлі товарами і послугами. При цьому, незважаючи на зростання, у 2008 р. питома вага торгівлі послугами регіону була втричі меншою за загальнодержавний показник, а питома вага зовнішньої торгівлі товарами в експорті України — в 10 разів меншою порівняно з такими областями як Дніпропетровська та Донецька;

— в області та державі присутня позитивна динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами, але негативним явищем на її фоні є випереджаюче зростання імпорту порівняно з експортом, що призвело до появи негативного торгівельного балансу в області у 2003 р. та в Україні у 2006 р. Слід зазначити протилежну тенденцію у торгівельному балансі області з країнами-сусідами ЄС, коефіцієнт покриття імпорту експортом з якими є більшим за 1 протягом 2003—2008 р.р.;

— географічна структура зовнішньої торгівлі товарами області майже повністю орієнтована на держави-члени ЄС. В Україні ж географічна структура зовнішньої торгівлі товарами є збалансованою з незначним переважанням країн СНД як по експорту, так і по імпорту. Головними торговельними партнерами України серед країн — членів ЄС по експорту та імпорту є Німеччина, Польща та Італія, а Закарпатської області — Угорщина по експорту товарів та Чехія і Угорщина по імпорту. У регіоні має

місце зміна векторів торгівлі у бік сусідніх держав, які у 2004 р. приєднались до ЄС. При цьому зменшується питома вага таких основних торговельних партнерів як Австрія, Німеччина та Італія. Чехія ж продовжує займати провідні позиції в імпорті.

— тенденцію до зростання у товарній структурі експорту та імпорту області усіх держав-головних торговельних партнерів області має така група товарів як електричні машини та устаткування, основну частину якої становить давальницька сировина та продукція, виготовлена з неї. Не враховуючи останніх, основу товарної структури експорту Закарпатської області складає така група товарів, як деревина та вироби з неї;

— протягом періоду 2003—2008 р.р. на зовнішньому ринку послуг як в експорті, так і в імпорті переважали послуги транспорту та зв'язку, фактичні показники та питома вага яких мали тенденцію до збільшення;

— з 2005 р. із прийняттям закону про відміну пільг у СЕЗ та спеціального режиму інвестиційної діяльності намітилася тенденція до зменшення ПІІ в економіку області. При цьому, область у 2007 р. зайняла 13 місце в країні за обсягом ПІІ, найнижче за період 2000—2007 рр.

Відповідно, управління економічними процесами регіону повинно бути направлено на:

— збільшення використання потенціалу транспортних та туристичних послуг, враховуючи географічне розташування та природні умови області;

— збільшення виробництва експорторієнтованої продукції та національного компоненту в ній;

— використання транскордонного співробітництва як ефективного інструменту спільного управління соціальним, економічним та екологічним розвитком транскордонного регіону, а також перейняття досвіду регіонального управління у контексті вступу в ЄС, враховуючи домінування в зовнішній торгівлі області держав — членів ЄС та збільшення в ній питомих ваг країн ЄС, які межують з областю;

— заохочення прямих іноземних інвестицій в економіку області, що вимагає здійснення узгодженої з регіональними інтересами державної інвестиційної політики.

Відповідно, враховуючи спрямованість зовнішньої торгівлі області на країни — члени ЄС, та за умови ефективного використання належних інструментів управління економічними процесами області отримає значні переваги із запровадженням зони вільної торгівлі та вступом України в ЄС.

Подальшого дослідження потребують відповідні інструменти управління економічними процесами регіону, які забезпечать використання зовнішньоторгівельних переваг області після приєднання до Європейського Союзу.

Література:

1. Василенко Ю. В., Василенко Д. Ю. Зовнішня торгівля України: чинники, моделі, тенденції. — К., 2007. — 310 с.
2. Колосова Ю. В. Зовнішня торгівля України: механізм розвитку і управління в трансформаційній економіці: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Донецький національний ун-т. — Донецьк, 2005. — 20 с.
3. Безмитна торгівля в Україні: процес становлення та розвитку / Вісник С.Ф. (упоряд.), Рашдорф З.Х. (упоряд.). — К.: Знання, 2004. — 344 с.
4. R. Lawrence, J. Blanke, M. Hapouz, J. Moavenzadeh. The Global Enabling Trade Report 2008 / by the World Economic Forum — Geneva, Switzerland 2008 — P. 403 // www.weforum.org/documents/getr08_browser/index.html
5. Статистичний щорічник України за 2007 рік: сборник / Держ. комітет статистики України; ред. О. Г. Осауленко. — К.: Консультант, 2008. — 571 с.
6. Статистичний збірник "Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2007 році" [відповідальна за випуск Тихомирова Т.Е.]. — Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2008. — 64 с.
7. Офіційна веб-сторінка Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Звіт Світової Організації Торгівлі (СОТ) щодо основних торговельних потоків та торговельної політики країн-членів та спостерігачів "WTO Trade Profiles 2007" // http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/trade_profiles07_e.pdf
9. Звіт Світової Організації Торгівлі (СОТ) щодо основних торговельних потоків та торговельної політики країн — членів та спостерігачів "WTO Trade Profiles 2008" // http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/trade_profiles08_e.pdf
10. Статистичний бюлетень за січень 2009 року "Економічне і соціальне становище Закарпатської області" [відповідальна за випуск Гриник Г.Д.]. — Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2009. — 89 с.
11. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів України № 2505-IV від 25.03.2005 р. із змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 17, № 18—19, С. 267.
12. Статистичний щорічник Закарпаття 2007: довідник [ред.-упоряд. Г.Д. Гриник]. — Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2008. — 575 с.
13. Статистичний збірник "Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності" [відповідальна за випуск Кардаш О.Р.]. — Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2008. — 53 с.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2009 р.